

де біографія відображає плинне і мінливе, а «житіє» – вічне. Відповідно до чого людина досягається ісихастами не завершеною істотою, яка створена такою раз і назавжди та не потребує жодних змін, а, навпаки, істотою, відпавшою від першопочаткового замислу, такою, що ще тільки має потребу у власному становленні, тобто відкритою до перетворень. Така незавершеність людини вимагає від неї постійних внутрішніх зусиль, спрямованих на здобуття повноти та цілісності в Бозі.

У сучасному філософському дискурсі таке ісихастське розуміння незамкненості людини в її спрямуванні до онтологічного горизонту, дає можливість віднести цю практику до однієї з трьох стратегій антропологічної границі, які виділяє в своїх роботах російський дослідник С. С.Хоружий. Такий сучасний погляд на ісихазм під новим кутом сприяє загостренню інтересу до цієї містико-аскетичної практики. Розробляючи вчення про три топоси антропологічної границі, дослідник знаходить для ісихазму відповідне місце, яке відповідає меті та завданням

ісихастської практики. Зіставлення з іншими видами антропологічної границі аскетичної практики ісихазму дає можливість говорити про переваги даного вчення. Таке викладення ісихазму філософською мовою надає можливість зрозуміти, що знахідки цього вчення ще не були достатньою мірою оцінені філософами і є навіть більш глибокими та актуальними, ніж деякі сучасні філософські дослідження.

Список літератури

1. Евлампиев И.И. Традиция исихазма в русской культуре: От Андрея Рублева до Андрея Тарковского // Verbum. Вып. 2. Наследие Средневековья и современная культура. – СПб. 2000.
2. Бердяев Н. Спасение и творчество / «Путь». – Париж. – 1926. – №2. – с. 19-33.
3. Иоанн Лествичник. Лествица, возводящая в небо. – М.: Артос – Медиа, 2009. – 671 с.
4. Антоний Великий. Наставления / Добротолюбие в 5 т. – М.: Артос – Медиа, 2008. Т. 1. – 784 с.
5. Ильин В. Иночество и подвиг / «Путь». – Париж. – 1926. – №2. – С. 54-65.
6. Хоружий С. С. К антропологической модели третьего тысячелетия / <http://iph.ras.ru/page51136777.htm>

Е.В. Сидорина

ФИЛОСОФСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ИСИХАСТСКОЙ АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ

В статье освещены антропологические перспективы философского осмысления исихастской практики.

Ключевые слова: антропологическая стратегия, синергия, мета-антропология, аскетизм.

E. Sidorina

THE PHILOSOPHICAL POTENTIAL OF THE HESICHASTIC ANTHROPOLOGICAL STRATEGY

This article is dedicated to the anthropological prospects of philosophic understanding of the Hesichastic practice.

Key words: anthropological strategy, synergy, meta-anthropology, asceticism.

УДК 1:316.3 (045)

І.П. Скиба

ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ ЗНАННЯ У БУТТІ СОЦІУМУ

Національний авіаційний університет

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей інструментального знання в історичному розвитку суспільства.

Ключові слова: наука, інструментальне знання, соціальна діяльність, соціальні практики, історичний розвиток.

Вступ

Тенденції розвитку науки, які змушують сьогодні аналізувати наукове знання як інструментальне більш повно проявляються мірою входження суспільства в інформаційну стадію свого розвитку. Не останню роль тут відіграло й становлення постнекласичної раціональності в науці, що спричинило вимогу соціокультурного та людиновимірного підходів до дослідження наукового знання, особливо такого, що отримує застосування в соціальних практиках.

Нині формується потреба у використанні поняття «інструментальне знання», оскільки воно, на нашу думку, містить у собі системні характеристики знання з точки зору засобу, який опосередковує людську діяльність (як когнітивну так і соціальну). У такий спосіб поняття «інструментальне знання» вказує на взаємозв'язок і певну співвіднесеність таких понять, як «людина», «діяльність», «знання як засіб», «соціальні практики», що надає можливість цілісного погляду на соціальну дійсність загалом і соціальну діяльність зокрема.

Аналіз досліджень і публікацій

Проблема інструментального знання є досить новою у філософії. Інтерес науковців до неї різко зростає саме останнім часом, свідченням чого можуть слугувати роботи, що все частіше з'являються в науковій та філософській літературі і тією чи іншою мірою зачіпають дану тематику (І. Бакланов, І. Владіміров, Л. Дротянко, Ю. Корнілов, Л. Мальцева, Д. Подвойський, В. Пржиленський, Б. Пружинін, П. Романов, Н. Смірнова, О. Сунгуров, О. Ярська-Смирнова та ін.). Втім можна без перебільшення констатувати, що проблема інструментального знання принаймні не є розроблена достатньою мірою – фактично немає спеціальних досліджень, присвячених її вивченню, що позначилося на відсутності визначень змісту поняття «інструментальне знання» у філософських енциклопедіях та словниках.

Постановка завдання

Попри те, що дослідження проблеми інструментального знання є вимогою часу й її контури окреслюються більш чітко саме в останні десятиліття, це зовсім не означає, що не існує більш ранніх робіт, в яких знання контекстуально, неявно не осмислюва-

лось би як інструментальне. Різні аспекти інструментального знання в тому чи іншому вигляді вивчали соціальні філософи, методологи, історики науки, вчені, починаючи ще з Античності. З'ясуємо, які зрушення в осмисленні інструментального знання відображені в науковій і філософській літературі. Це дозволить установити передумови дослідження специфіки інструментального знання в інформаційному суспільстві.

Основна частина

М. Хайдеггер інструментальним знанням називає первісне знання про світ, аргументуючи свою позицію тим, що, перш за все, людина цікавиться речами не в їхній якості абстрактних об'єктів природи, а в якості речей, які у якийсь спосіб можуть бути використані та вжиті. Він дотримується думки, що людина початково є не відстороненим спостерігачем природи, а зацікавленим у навколишньому світі діячем і тому знання про світ зароджується саме як інструментальне. А чисто теоретичне, наукове пізнання речей є вторинним і опосередкованим первинним «практичним» їхнім пізнанням [18]. Справді, очевидно є наявність певного зв'язку між способом життя людини, особливістю її соціальних практик, соціальними завданнями, що постають перед нею, і специфікою її світогляду та сформованого наявного знання (у тому числі інструментального). Отже, беручи до уваги спосіб життя первісної людини, можна зрозуміти, чому процес формування знання має саме практичний характер.

У такий спосіб інструментальну роль у бутті соціуму знання виконує ще з родоплемінних часів. Втім це, як правило, стосується ненаукового знання, яке людина використовувала як засіб для задоволення власних потреб. На інструментальний характер таких ненаукових форм знання як міф, релігія, астрологія, магія, шаманізм тощо звертає увагу низка дослідників, серед яких зокрема К. Льюїс, Б. Малиновський, Л. Мамфорд, П. Фейерабенд та ін. Даний аспект проблеми більш широко ми розглядали в одній із попередніх публікацій [15]. Отже, міфологічне знання було історично першою формою інструментального ненаукового знання.

Д. Аллен, Дж. Бернал, М. Вигодський, П. Гайденок, В. Горохов, В. Келле, С. Крамер та ін. у своїх роботах указують на інструментальний характер протонаукових знань давніх цивілізацій Сходу. Так, В. Келле характеризує як інструментальне протонаукове знання Стародавнього Єгипту та Месопотамії через протиставлення йому як антиподу теоретичного знання Античності. Найбільш розвинуті в аграрному, ремісничому, військовому, медичному, будівельному, торговельному тощо відношеннях східні цивілізації (Месопотамія, Єгипет, Індія, Китай) виробили певні практичні знання в цих сферах. «...Вони носили суто практичний характер, відповідаючи на питання, як потрібно вчинити ...щоб скласти чи помножити числа, вирахувати площу поверхні чи муміфікувати мертво тіло. По суті це були рецептурні знання з окремих галузей. Проте їхня наявність мала вже величезне значення для підтримки багатьох видів діяльності в житті цих цивілізацій» [8, с. 303]. Таке знання мало прикладний характер і формувалося у відповідь на

запити суспільної практики. Виробляючись шляхом індуктивних узагальнень безпосереднього практичного досвіду, протонаукові знання накопичувалися, зберігалися, і розповсюджувалося в суспільстві від покоління до покоління. Щоправда процес їхнього формування і накопичення проходив стихійно за відсутності критичної і рефлексивної діяльності з оцінки знань, а їхнє визнання і використання не потребувало доказів і функціонувало як набір готових рецептів діяльності.

В Античності відбувається роздвоєння традиції: крім практично-спрямованого знання заради користі («техне»), яке існувало і раніше, виникає й теоретичне знання заради істини. Співрозмовник Сократа Теетет у однойменному діалозі Платона говорить про два різновиди знання: до першого відноситься геометрія, астрономія, музика, а до другого – ремесло чоботаря та інші ремесла, бо вони є ніщо інше, як знання того, як виготовляти взуття чи інші речі [4, с. 851]. Досить влучну характеристику двом різновидам знань в Античності дав В. Горохов, зазначивши, що метою теоретичного знання є істина, а метою практичного – справа.

Як відомо, появу наукового способу породження знання дослідники відносять саме до часів Античності. Втім, таке наукове знання не ставало інструментальним. Наукове пізнання ототожнювалося давніми греками зі спогляданням природи, а всяка практична дія з природними об'єктами розглядалася як така, що заважає і затемнює істину. Вище цінувалося «знання заради знання», визнавалася його пріоритетність над знанням заради наслідків. Так, Платон ставив споглядальне мислення вище від практичного, технічного мислення. Арістотель також зазначав, що «...науки про умоглядне вищі від мистецтв творення» [1, с. 67]. Хоча філософія Арістотеля є більш приземленою, загалом же він поділяє думку Платона про другорядність досвіду, знань одичного, що використовуються для вирішення проблем, які поставлені практикою порівняно зі знанням загального. Отже, на прикладі філософських поглядів Платона та Арістотеля, ми можемо побачити загальну тенденцію у ставленні до теоретичного знання в Античності, яка багато в чому передвизначила його специфіку (відсутність практичної інтенції).

Поряд із теоретичним знанням (episteme), у Стародавній Греції всяке технічне, ремісниче знання і пов'язана з ним практично спрямована діяльність (заради користі) позначалася як «техне» (techné). К. Гілберт і Г. Кун визначають техне як розумну людську діяльність. О. Лосев серед низки й інших формулювань пропонує й такі, як деякого роду звичка чи навичка що-небудь робити, не лише «мистецтво», але й «ремесло» і навіть «наука». Р. Коллінгвуд вважає, що «техне» – це «здатність досягати результату, що уявляється раніше за допомогою свідомо керуючої спрямованої дії» [10, с. 27]. Отже, «техне» є досить складним поняттям, оскільки, як бачимо, і тлумачиться по-різному, а також стосується всіх без винятку напрямків і сфер практичної діяльності в Античності.

Поняття «техне» спочатку означало столярне ремесло, будівництво житла, пізніше поширюється

на ремісниче виробництво взагалі. В подальшому під ним розуміють і мистецтво, і техніку, і будь-яку професійну майстерність. Наука і техніка існували у свідомості давніх греків незалежно одна від іншої. На практиці науку еллінам заміняли традиції, досвід, спостережливості, здогад тощо. І хоча математика широко використовувалася для потреб астрономії і механіки, використання рабської праці та ціннісні установки античної науки заважали перетворенню теоретичних знань на інструмент практичних дій. Тобто інструментальний характер в Античності має лише техне.

Щодо становлення наукового інструментального знання, то цей процес має свою історію і специфіку. Безсумнівно, що остаточний поворот у демонструванні науковим знанням інструментального характеру відбувся в епоху Нового часу і пов'язаний як із науковою революцією так і з відповідними соціокультурними перетвореннями. Втім, деякі ключові події, що, на нашу думку, наблизили і зробили можливим в подальшому перетворення наукового знання на інструментальне відбулися вже в епохи Середньовіччя та Відродження.

В Середньовіччі інструментальну роль у бутті соціуму здебільшого виконує ненаукове технічне знання і заснована на ньому техніка. Проте в період пізнього Середньовіччя трохи змінюється ставлення до дослідної науки (що пов'язано з алхімією та діяльністю Р. Бекона), яка тепер починає розглядатися як така, що має переваги над іншими науками. Її пріоритет обґрунтовується Р. Беконем тим, що вона має дивовижну користь. Таке розуміння вже є прямо протилежним аристотелівському: «... Із наук вважається мудрістю та, яка вибирається заради неї самої і з метою пізнання, а не та, яка приваблює через її наслідки...» [4, с. 57]. Найважливішою ж подією в Середньовіччі, яка передвизначила подальше перетворення наукового знання на інструментальне, на нашу думку, є зміна ставлення до фізичної праці та винахідництва, що пов'язано з християнською традицією, адже Ісус Христос був теслю, й відкрила шлях до раціоналізації цієї діяльності – використання наукових знань для практичних потреб соціуму.

В епоху Відродження у науково-пізнавальній творчості намітився суттєвий відхід від традиції різкого протиставлення теоретичної діяльності практичній (Античність). На думку дослідників, саме інженери, митці, вчені епохи Відродження відіграли вирішальну роль у зміні ставлення до практично зорієнтованої теорії. Їхня діяльність зрівняла в правах практичне і теоретичне знання. Цьому значно сприяла творчість таких видатних особистостей, як Л. да Вінчі та Г. Галілей.

Винаходи Л. да Вінчі, відкриття Г. Галілея нашою думкою на думку про величезні прикладні можливості застосування наукового знання. До того ж розвиток науки в епоху Відродження відбувався на тлі розпаду феодальних відносин і початку формування нового соціального класу буржуазії, географічних відкриттів і Реформації, яка послабила вплив католицької церкви на науку. Протестантизм, що формувалася, змінив ставлення до мирського життя, стимулюючи якомога краще виконання мирського обов'язку, адже лише через удосконалення своєї

професійності можна отримати знак про спасіння. Що у поєднанні зі зміною відношення до багатства, яке у протестанській етиці розуміється як самоціль (М. Вебер), створює умови для подальшого використання наукового знання в соціальних практиках. Тобто взаємозв'язок та взаємообумовленість когнітивних і соціокультурних процесів на зламі епох (Середньовіччя та Нового часу) створили передумови для подальшого демонстрування науковим знанням інструментального характеру.

Справді перетворення наукового знання на інструментальне не могло відбутися без системних зрушень як у суспільстві так і в самій науці. В період Нового часу наука фактично переживає своє друге народження: відбувається наукова революція, пов'язана з іменами Л. да Вінчі, Г. Галілея, Н. Коперніка, І. Ньютона, Ф. Бекона, Р. Декарта та ін. У науці видозмінюється мета: до максими отримання істинних знань (Античність) додається вимога корисності цих знань соціуму, людині. Відбувається зміна ціннісно-цільових підвалин науки, що з часом перетворює її на невід'ємну і необхідну складову соціальної системи. Щоправда фактичне становлення наукового знання інструментальним відбувається лише в кінці XIX ст. Цей процес ознаменувався формуванням прикладних досліджень як організаційно специфічної сфери наукової діяльності, цілеспрямованій систематичний розвиток якої приходить на зміну впровадження випадкових одиничних винаходів.

В іншому значенні поняття «інструментальне знання» вживають Л. Дротянко і Б. Пружинін. Вони розуміють інструментальне знання як основу когнітивного процесу, інтелектуальний інструментарій, що використовується для приросту нового наукового знання. В ролі такого інструментального знання виступає перш за все методологія і метод [7]. Л. Мікешина також вживає «інструментальне знання» як синонім методологічного знання: «Що стосується філософії науки, то це не лише теоретичне (епістемологічне), а переважно методологічне, інструментальне знання» [12, с. 41]. Одним із перших звертає увагу на знання як інструмент із здобуття іншого знання ще Арістотель, досліджуючи проблеми логіки.

Видатна роль у становленні вчення про науковий метод належить Г. Галілею, оскільки він заклав підвалини сучасного експериментального і теоретичного природознавства. Зміна в меті наукової діяльності (практична інтенція) потребувала змін і в пізнавальних засобах науки (інструментальному знанні самої науки). Ф. Бекон акцентував увагу на залежності пізнавальних успіхів науки від її інструментального знання: «Ні гола рука, ні наданий самому собі розум не мають великої сили. Справа здійснюється знаряддями і допоміжними засобами, які потрібні розуму не менше, ніж руці. І як знаряддя руки дають або направляють рух, так і розумові знаряддя дають розуму вказівки чи застерігають його» [4, с. 12]. Ф. Бекон піддав критиці аристотелівську логіку, викладену в «Органоні», за непридатність відкривати та винаходити нове. На його думку «вона є більш шкідливою, ніж корисною» [4, с. 13], оскільки логіка повинна стати логікою винаходів, відкриттів, тому, на противагу «Органону» Арістоте-

ля, він пише свій «Новий органон...», в якому викладає так звану індуктивну логіку.

Вказуючи на те, як мало наука зробила стосовно практики, Ф. Бекон, по суті вперше, ставить проблему розробки методології наукового пізнання. Р. Декарт також, як і Ф. Бекон, займався проблемою метода та методології, розробивши альтернативну беконівській методологію наукового пізнання, засновану на дедукції та раціоналістичній інтуїції. Н. Алексеев, прагнучи виявити причини виникнення методології через аналіз відповідних аспектів творчості Ф. Бекона та Р. Декарта, серед низки підстав називає таку, що метод, який трактується (Ф. Бекон і Р. Декарт) вже як складно організоване ціле, тим самим почав розумітися як система ідеальних (знанневих) засобів, що мало своїм наслідком зміну уявлення про метод ніби вглиб самого методу. Отже, Ф. Бекон та Р. Декарт ставлять і прагнуть вирішити ключову проблему на шляху до перетворення наукового знання на інструментальне – проблему методу, певного універсального шляху знаходження необхідного для вирішення соціальних завдань знання.

Г. Гегель також розглядає метод як інструмент, інтелектуальне знаряддя. Зокрема, він писав, що «метод поставлений як знаряддя, як деякий, такий що стоїть на суб'єктивному боці засіб, через який він співвідноситься з об'єктом» [6, с. 299]. Метод, за Г. Гегелем, «... є саме це знання, для якого поняття має буття не тільки як предмет, але і як його власне, суб'єктивне діяння, як знаряддя і засіб пізнавальної діяльності, відмінне від неї, проте як її власна сутність (Wesenheit)» [6, с. 299]. Втім знання перетворюється на метод лише тоді, коли воно достатньо зріле.

Уявлення про метод як органон, знаряддя, а по суті, на нашу думку, як інструментальне знання набули подальшого розвитку і в умовах сьогодення. Зокрема, Л. Яценко акцентує увагу на тому, що метод є принципово іншою логічною формою – органон, який втілений не в матеріальному знарядді, а в словесному описі порядку дій. На думку С. Кузьміна, розгляд методу як знаряддя дає ключ до розуміння його суті, підкреслює його відмінність від теорії і стихійної діяльності, відображає самостійний статус методу як особливого виду знання, основного теоретичного інструмента отримання і упорядкування наукової інформації [9, с. 187]. Такий ракурс дослідження дозволяє побачити, що метод є інструментальним знанням, оскільки виконує не властиві теорії функції, будучи словесним знаряддям і одночасно регулятором деякої діяльності, даючи вказівки для її здійснення.

Соціальні аспекти проблеми інструментального знання особливо зачіпаються при дослідженні знання як влади. Такий аспект даної проблеми одними з перших досліджували Ф. Бекон та Ф. Ніцше. Цілісне підґрунтя філософії Ф. Бекона, як справедливо зазначає Б. Рассел, полягало в набутті людством панування над силами природи за посередництва наукових відкриттів та винаходів. Ю. Смагін також зауважує, що для Ф. Бекона природознавство шляхом відкриття законів природи повинно стати основним і вирішальним засобом технічних винаходів, що ведуть до практичної могутності людини [17, с. 19].

Найповніше співпадіння могутності (влади) та знання Ф. Бекон показує в своїй філософській утопії «Нова Атлантида» [4]. Він вірив у те, що розвиток науки у майбутньому призведе до настання золотого віку, прототипом якого у нього виступає, зображене в утопії, щасливе, комфортне життя мудрого, невеликого суспільства (жителів острова). Схожих поглядів дотримувався і П. Гольбах, відзначаючи, що з ростом знань людини ростуть її сили і її знаряддя; наука, мистецтва, ремесла надають їй свою допомогу; досвід робить її більш впевненою, допомагаючи їй надавати опір багатьом явищам, що перестануть лякати її, лише тільки вона пізнає їх.

На думку Ф. Ніцше, істину слід розуміти як знаряддя життя, пристосування до дійсності, а пізнання як знаряддя влади [13]. Її доказом є корисність, задоволена у чомусь потреба, тобто посилення влади над природою і людьми. Зростання пізнання, за Ф. Ніцше, відбувається відповідно зростанню влади. Прагнення до розширення сфер пізнання і саме бажання знати залежать від «волі до влади» – здатності людини контролювати і підкорювати собі певну частину реальності. Отже, мета пізнання, за Ф. Ніцше, полягає не в прагненні досягнути абсолютної об'єктивної істини, а у тому, щоб за допомогою знання розповсюдити свою владу до максимально можливих границь.

Продовжуючи лінію цих філософів, на співпадіння стратегій пізнання зі стратегіями влади також вказують видатні філософи ХХ ст. К. Мангейм, Х. Маркузе, М. Фуко, С. Кара-Мурза та ін. Зокрема, М. Фуко розвиває ідею Ф. Ніцше про тісний взаємозв'язок «волі до влади» і «волі до знання». Він зазначає, що формалізація будь-якого знання передбачає певну систему комунікацій, яка вже сама по собі є деякою формою влади. Так само як і здійснення будь-якої влади неможливо без здобуття, присвоєння, розподілення, використання, приховування знання.

Проблеми інструментального знання торкався й Ю. Габермас. Зокрема, на його думку, знання, взагалі, формується відповідно до певних інтересів, а відтак – наявне знання вже містить у собі приховану інтенцію до задоволення тих чи інших інтересів. Дану позицію Ю. Габермас обґрунтовує у праці «Знання і людські інтереси». Філософ виокремлює три такі інтереси: технічний, практичний і визвольний. Технічний інтерес породжує інструментальне знання. Практичний інтерес породжує практичне знання, яке, на нашу думку, здійснює методологічний вплив на розвиток інструментального знання. Третій (визвольний) інтерес, пов'язаний із прагненням людини до звільнення від усіх форм пригнічення та відчуження. Цьому виду інтересу відповідає критичне знання, що покликане створювати основи усунення перешкод на шляху розвитку цивілізації.

В. Яковлев та В. Келле зачіпають проблему дослідження інструментального знання через розгляд подвійної цінності наукового знання – його когнітивного та інструментального потенціалу [19; 8]. На нашу думку, такий підхід дає підстави розуміти інструментальне знання як таке, що на практиці реалізує інструментальну цінність. В історії розвитку науки була спроба абсолютизації інструментальної цінності наукового знання, зокрема в прагматизмі,

який практично зводив істинне знання до корисного.

Дещо інакше проблема інструментального знання досліджується школою психологів Ярославського університету. Ю. Корнілов та І. Владіміров розглядають інструментальне знання у вузькому значенні слова як невід'ємну складову практичного досвіду і практичного інтелекту [5]. На наш погляд, такий розгляд проблеми є достатньо вузьким, оскільки інструментальне знання, відповідно до даного підходу, є можливим лише стосовно матеріального інструменту, як знання про цей інструмент та контекст його (інструменту) застосування. Ми ж вважаємо, що далеко не завжди знання залежить від матеріального інструменту. Скоріше, матеріальні речі без відповідного знання втрачають свій статус інструменту, оскільки: «Людське вміння винаходити символи куди важливіше, ніж виготовлення знарядь» [2, с. 85]. Крім того, знання може ставати інструментальним щодо здобуття нового знання.

Н. Смірнова торкається проблеми інструментального знання в контексті розгляду когнітивних практик у цивілізаційному вимірі. І. Бакланов досліджує екзистенційні та інструментальні характеристики функціонування наукового знання в сучасному суспільстві. Автор відмічає зростання інструментальної складової соціальної ролі знання у сучасному світі, що перетворює соціальну реальність. Але, окрім інструментальної навантаженості в суспільстві, знання виявляє свою й екзистенційну сутність [2]. І. Бакланов підкреслює, що специфіка російської (певною мірою і української, – І.С.) інтелектуальної традиції полягає в розгляді знання перш за все як Блага, як самоцілі будь-якого пізнання. Саме ця орієнтація в сукупності з адекватним уявленням про інструментальну значимість знання стала передумовою успішного розвитку і досягнень російської науки. Дана позиція, на нашу думку, заслуговує на особливу увагу у зв'язку з процесами скорочення фундаментальних досліджень та послідовного розширення прикладних розробок – тенденцією, що перш за все характерна для країн наукових лідерів, але до якої поступово долучається і Україна.

Певною мірою проблеми інструментального знання торкається в своїх дослідженнях сучасний російський вчений, філософ В. Пржилєнський. На думку дослідника, особливістю сучасного наукового мислення, (знання) чи то гуманітарні, природничі, технічні науки, чи філософія стає об'єднання навколо однієї спільної мети – технологізації та операціоналізації сенсу.

Проблема інструментального знання останнім часом загострюється і в таких соціально-гуманітарних науках, як, зокрема, соціологія та політологія. Так, американський соціолог М. Буравой, досліджуючи проблему «публічної соціології», вибудовує систему понять, що відображає чотири типи знання: професійне, прикладне, публічне та критичне [3]. Ця класифікація впливає із запропонованої М. Буравоем моделі представлення соціологічного знання, яке він розрізняє: а) за його типом: інструментальне знання проти рефлексивного, і б) за адресатом: академічна аудиторія проти позаакадемічної. Отже, професійна соціологія є інструментальним знанням для академічної аудиторії; приклад-

на соціологія є інструментальним знанням для позаакадемічної аудиторії; публічна соціологія є рефлексивним знанням для позаакадемічної аудиторії; критична соціологія є рефлексивним знанням для академічної аудиторії. У такий спосіб М. Буравой на прикладі соціологічного знання торкається проблеми інструментального знання через протиставлення його рефлексивному знанню.

О. Сунгуров вважає корисним використання в політології деяких уявлень М. Буравоя у зв'язку з його концепцією публічної соціології. Він слушно акцентує увагу на важливості аналізу не лише інструментального знання (того як досягти мети), але й рефлексивного знання про цілі. Відмінність між інструментальним і рефлексивним знанням вже чітко, хоча і неявно формулює М. Вебер, чия концептуалізація соціальної дії містила в собі розмежування технічної і ціннісної раціональності. А П. Козловські називає такий поділ знання (у нього критичне та інструментальне) характерною особливістю постмодерної культури.

Висновок

Як бачимо, тривалий час проблема інструментального знання розглядалася переважно неявно, контекстуально. І розглядалася вона в різних культурно-історичних, економічних і соціальних умовах, коли знання взагалі, а інструментальне в тому числі, виконувало різні функції. Ближче до сучасності виникає саме поняття «інструментальне знання», а його проблематика досліджується в контексті когнітивного процесу, розгляду бінарності функцій наукового знання, екзистенційних та інструментальних характеристик функціонування наукового знання в соціумі, невід'ємної складової практичного досвіду і практичного інтелекту, проблеми «публічної соціології», технологізації та операціоналізації сенсу тощо. Тобто останніми роками проблема інструментального знання тією чи іншою мірою актуалізується і в соціальній філософії, і в філософії науки, і в гносеології, і в епістемології, і в психології, і в соціології тощо, оскільки в постсучасному суспільстві змінюється статус теоретичного знання. Особливо нагальною ця проблема постає у зв'язку з комп'ютеризацією різних сфер суспільного життя і самої науки.

Список літератури

1. Аристотель. Сочинения в 4-х т. / Аристотель – М.: Мысль, 1976. – Т. 1. 550 с.
2. Бакланов И. С. Инструментальные и экзистенциальные характеристики функционирования знания в современном обществе [Электронный ресурс]: Дис... д-ра филос. наук: 09.00.11. – Ставрополь: РГБ, 2006. – 355 с.
3. Буравой М. За публичную социологию / М. Буравой ; [пер. с англ. А. Балджи] / Социальная политика в современной России: реформы и повседневность. – М.: ООО «Вариант», ЦСПГИ, 2008. – 456 с.
4. Бэкон Ф. Сочинения в 2-х томах. / Ф. Бэкон. – М.: Мысль, 1971–1972. – Т. 1 – 592 с. Т. 2 – 582 с.
5. Владимиров И. Ю. Инструментальный опыт как компонент опыта практического преобразования / И. Ю. Владимиров, Ю. К. Корнилов, – Ярославский психологический вестник. Выпуск 16 / Москва – Ярославль, Изд-во РПО, 2005. С. 21–28.
6. Гегель Г. Наука логики. Том II Субъективная логика или учение о понятии / Г. Гегель // Сочинения в XIV т. – М.: ГСЭИ, 1939. – Том VI. – 387 с.
7. Дротянко Л. Г. Феномен фундаментального і прикладного знання: (Постнекласичне дослідження) / Л. Г. Дротянко – К.: Вид-во ЄУФІСМІБ, 2000. – 423 с.

8. Келле В. Ж. От производства знаний к производству технологий / В. Ж. Келле / Философия. Наука. Цивилизация. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – С. 302–313.

9. Кузьмин С.В. Методология, метод, теория с позиции криминалистики / С.В. Кузьмин // Правоведение. – СПб.: Изд-во С. – Петербург. ун-та, 2001 – №2. – С. 172–189.

10. Коллингвуд Р. Дж. Принципы искусства / Р. Дж. Коллингвуд ; пер. с англ. А. Г. Раскина, под. ред. Е. И. Стафьевой. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – 328 с.

11. Мамфорд Л. Миф машины. Техника и развитие человечества / Л. Мамфорд. – М.: Логос, 2001. – 408 с.

12. Микешина Л. А. Метод в научном познании / Л. А. Микешина // Теория и метод: Сб. науч. тр. – М.: 1987. – 175с.

13. Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей / Ф. Ницше ; [Пер. с нем Е. Герцык и др.]. – М.: Культурная революция, 2005. – 880 с.

14. Платон Диалоги. Книга первая / Платон ; [пер. с древнегреч.]. – М.: Эксмо, 2008. – 1232 с.

15. Скиба І. П. Знання як інструмент діяльності людини / І. П. Скиба // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2011. – № 2. – С. 93–97.

16. Скиба О. П. Стиль наукового мислення в інформаційну епоху / О. П. Скиба // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2011. – № 2. – С. 59–62.

17. Смагин Ю. Е. Знание как власть в философии Ф. Бекона / Ю. Е. Смагин // Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина. – СПб., 2012. – №1. – Т.2 – С. 18–24.

18. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер ; [Пер. с нем. В. В. Бибихина]. – М.: Академический проект, 2013. – 460 с.

19. Яковлев В. А. Бинарность ценностных ориентаций в науке / В.А. Яковлев – Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. № 5, 2001. – С. 3–17.

І.П. Скиба

ИНСТРУМЕНТАЛЬНОЕ ЗНАНИЕ В БЫТИИ СОЦИУМА

Статья посвящена исследованию инструментального знания в бытии социума

Ключевые слова: наука, инструментальное знание, социальная деятельность, социальные практики, историческое развитие.

I. Skyba

INSTRUMENTAL KNOWLEDGE IN SOCIETY BEING

The article is devoted to the study of instrumental knowledge in society being.

Keywords: science, instrumental knowledge, social activity, social practices, historical development.

УДК 165.161 (045)

О.П. Скиба

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Національний авіаційний університет

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню особливостей процесу наукового пізнання в інформаційну епоху.*

Ключові слова: інформаційне суспільство, наукове пізнання, суспільство знань, інформаційно-комунікаційні технології, віртуальний простір.

Вступ

На початку третього тисячоліття різко за своїми наслідками розгортання науково-технічного потенціалу викликає грандіозні соціальні, економічні і культурні зміни. Трансформується зміст праці і в десятки разів зростає її продуктивність, мікроелектронна революція розширює можливості людського інтелекту, що, в свою чергу, видозмінює соціальну структуру суспільства. У сучасному суспільстві, яке окремі дослідники, зокрема Д. Белл, Й. Масуда, О. Тоффлер визначають як інформаційне, мережеве чи суспільство знань, інформаційні технології все глибше проникають у всі сфери життєдіяльності людини і виступають однією з головних рушійних сил сучасних соціальних трансформацій. Зокрема, швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяє появі потужних інструментів і засобів для роботи з інформацією та знаннями, що і викликає зміни у процесі наукового пізнання й відкриває перед сучасною наукою та освітою нові можливості й перспективи. У сучасному суспільстві знання й інформація набувають все більшої ваги, а ефективність діяльності людей у багатьох сферах все більше визначається їхньою здатністю працювати з інформацією, що є неможливим без використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз досліджень і публікацій

Зазначеній проблемі приділено чимало уваги сучасними дослідниками. Так, І. Алексеева торка-

ється проблем функціонування комп'ютерної системи як засобу фіксації, моделювання і передачі знання. Значна увага також приділяється емоційно-ціннісним аспектам знання, етичним проблемам комп'ютеризації [1]. П. Копнін займався дослідженням проблем теорії пізнання та кібернетики, розглядав поняття «машинного мислення» [6]. М. Маклюєн досліджував проблему впливу технічних засобів на різні сфери життєдіяльності суспільства, за допомогою яких було скинуто панування «простору» і «часу» й покладено кінець психічній соціальній, економічній і політичній ізоляції [8]; В. Розін розглядає проблему впливу мережі Інтернет та інформаційних технологій на свідомість людини і сучасну культуру [15]; А. Майданов розглядає механізми розвитку наукового пізнання, приділяючи увагу способам вирішення проблем пізнання [7]. М. Кастельс, розвиваючи теорію «інформаційного суспільства», відмічає зростання ролі міжнаціональних взаємодій, наголошуючи, що саме розвиток нових технологій і зростання ролі інформації стають матеріальною основою глобалізації економіки [5]. Концепції знаннєвого суспільства, в якому посилюється роль теоретичного наукового знання, розробляють Д. Белл, Е. Тоффлер, Ф. Уєбстер та ін. [2, 18, 19].

Постановка завдання

У сучасному суспільстві процес наукового пізнання все більше змінюється під впливом інфор-